

Załącznik nr 10 do uchwały

**Uzasadnienie heraldyczno-historyczne
projektów symboli gminy Kcynia**

Kamil Wójcikowski, Robert Fidura
Łódź – Łaski Szlacheckie
Czerwiec 2015

Spis treści

Wprowadzenie do heraldyki	3
Podstawowe zasady heraldyki	4
Charakterystyka miasta	5
Rys historyczny Kcyni.....	5
Kalendarium ważniejszych wydarzeń w historii Kcyni	9
Tradycje heraldyczne i sfragistyczne Kcyni	10
Herb Gminy Kcynia	18
Flaga Gminy Kcynia.....	19
Pieczęcie Gminy Kcynia	19
Łańcuchy Burmistrza i Przewodniczącego Rady Miejskiej w Kcyni	20

Wprowadzenie do heraldyki

Słowo herb pochodzi z czeskiego *erb*, co z kolei jest kalką niemieckiego *Erbe*, oznaczającego dziedzictwo. Już sama etymologia tego określenia wskazuje na sposób w jaki herby pojawiły się w naszym kręgu kulturowym. Te graficzne znaki związane były początkowo tylko z rodami rycerskimi, używane przez nie jako znaki rozpoznawcze na polu bitewnym. Pomysł powstał prawdopodobnie w dobie wypraw krzyżowych, kiedy zachodziła potrzeba odróżnienia od wroga obcego sobie rycerstwa, pochodzącego nierzadko z różnych krajów. Zbiór początkowo prostych figur szybko poszerzono, inspirując się m.in. zaobserwowanymi w czasie krucjat wzorami na orientalnych dziełach sztuki. Do Polski, herby dotarły w XIII wieku, prawdopodobnie z Niemiec i Czech przez Śląsk¹.

Herby miejskie pojawiły się w naszym kraju niemal równocześnie z rodowymi. Nowe formy samorządności nadawane miastom od XIII wieku wymagały wprowadzenia dla ich odpowiedniej symboliki, podkreślającej ową samorządność. Herby miejskie umieszczano głównie na pieczęciach².

Herby ziemskie, które są głównym obiektem naszego zainteresowania, symbolizować miały wszelkie terytoria, różniące się rozmiarami i rangą polityczną. Najstarsze herby ziemskie w Polsce pojawiły się jako herby księstw dzielnicowych w XIII wieku. Pierwsze znane przedstawienie pochodzi z co najmniej 1222 roku i zawiera konną postać księcia Kazimierza I opolsko-raciborskiego, trzymającego tarczę ze śląskim orłem. Użycie tego ptaka w różnych wariantach szybko stało się powszechne na ziemiach polskich. Dawne herby księstw niejednokrotnie przekształciły się w herby województw i niektóre ich elementy możemy podziwiać do dzisiaj³.

Gminy są uprawnione do posiadania herbu dopiero od 1990 roku, zgodnie z ustawą z dn. 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, której odpowiedni punkt mówi, że w gestii gminy leży: *podejmowanie uchwał w sprawach: herbu gminy, nazw ulic i placów publicznych oraz wznoszenia pomników*⁴. Należy zauważyć, że ustawa z niewiadomych powodów omijała flagi. 29 grudnia 1998 r. zmodyfikowano ten zapis. Stosowny artykuł otrzymał nowe brzmienie: *Jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać, w drodze uchwały organu stanowiącego danej jednostki, własne herby, flagi, elementy oraz insygnia i inne symbole*. Wzory symboli, o których tu mowa, muszą być ustanawiane, co mocno zaakcentowała nowela do ustawy, w zgodzie z zasadami heraldyki, weksylologii i z uwzględnieniem miejscowej tradycji historycznej. Symbole przyjęte przez lokalne władze ustawodawcze podlegają zaopiniowaniu, co też określiła poprawiona ustawa, przez ministra właściwego do spraw administracji publicznej⁵. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji rozporządzeniem z dnia 20 stycznia 2000 r. powołał 13-to osobową Komisję Heraldyczną, czuwającą nad poprawnością projektowanych herbów. Wnioski wpływające do Komisji Heraldycznej powinny zawierać barwne projekty rysunkowe herbów i flag (po dwa egzemplarze), ich opis, uzasadnienie merytoryczne oraz tekst uchwały o przyjęciu projektów przez jednostki samorządowe⁶. Opinia Komisji Heraldycznej – zgodnie z prawem – powinna zostać sformułowana w ciągu trzech miesięcy od złożenia prośby.

¹ A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003, s. 29

² A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003, s. 64

³ A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003, s. 86-88

⁴ *Dziennik Ustaw*, 1990, nr 16, poz. 95, art. 18, pkt. 13

⁵ *Dziennik Ustaw*, 1998, nr 162, poz. 1126, art. 5

⁶ S. K. Kuczyński, „Komisja Heraldyczna rozpoczęła działalność”, *Biuletyn PTH*

Podstawowe zasady heraldyki

Heraldyka polska nigdy nie wypracowała jednolitego systemu heraldycznego, ani żadnego powszechnego zbioru zasad. Tworząc herby trzeba postępować zgodnie ze wskazówkami proponowanymi przez autorów współczesnych publikacji o charakterze heraldycznym, którzy zasady tworzyli w oparciu o niekompletne prace dawnych heraldyków polskich i opracowania zachodnie.

Podstawowymi elementami herbu są tarcza i godło. Kształty tarczy herbowej zmieniały się na przestrzeni lat. Pierwsze tarcze na ziemiach polskich, tak zwane gotyckie miały, zgodnie z ówczesną stylizacją, spód wycięty w łuk ostry. Wiek XV i Renesans przyniosły powrót do form Antyku, między innymi do łuków półkolistych i tak właśnie wycięte są spody ówczesnych tarcz – tak zwanych hiszpańskich. W zestawieniu tym pominiemy następną modę umieszczania herbów na wyszukanych tarczach o barokowo i rokokowo zdobionych kartuszach. Kolejnym typem tarczy, który nas interesuje jest XVIII i XIX wieczna tarcza francuska, upowszechniona w polskiej heraldyce przez twórców Albumu Heroldii Królestwa Polskiego, tworzących nowe herby na potrzeby miast, które dokumentacje swych herbów utraciły. Tarcza ta jest niemal prostokątna, z zaokrąglonymi dolnymi rogami i małym ostrzem pośrodku spodu⁷.

Współcześnie zaleca się projektowanie herbów z wykorzystaniem tarczy hiszpańskiej, ze względu na jej prostotę, przejrzystość i względną pojemność, oraz nawiązanie do złotego wieku w historii Polski.

Godło, czyli figura kładziona na tarczy, to najistotniejszy element herbu. Zasadniczo każda figura, poddana odpowiedniej stylizacji, może stać się godłem herbowym. Oczywiście należy unikać takich absurdalnych i niekojarzących się z heraldyką figur jak pojazdy czy fabryki. Godło, lub godła powinny być umieszczone centralnie i wypełniać tarczę herbową, ale nie dotykać do brzegów (wyjątkiem są tu np. przedstawienia wody, ziemi, lub murów obronnych). Nie zaleca się stosowania dodatkowych podziałów tarczy celem umieszczenia kilku godeł (poza wyjątkami), ale umieszczenie figur na jednym, wspólnym polu⁸.

Ścisłym regułem podlegają też barwy w herbie. W Polsce wyróżnia się 7 tak zwanych tynktur heraldycznych: złoto, srebro, czerwień, błękit, zieleń, czerń. Czasami dodaje się do tego barwę cielistą, purpurową i brunatną. W powyższym wyliczeniu wyróżnia się dwa metale – złoto i srebro, zaś resztę określa się mianem barw. Oczywiście najszlachetniejsze są kolejno złoto i srebro. Czerwień, jako barwa życiodajnej krwi, również stoi wysoko w hierarchii kolorów. Łączenie barw i metali reguluje zasada alternacji heraldycznej, która zabrania sąsiedzowania dwóch barw i dwóch metali. Wyjątkiem jest barwa czarna i cielistą, które mogą sąsiedzować ze wszystkim. Zasada alternacji ma na celu wyróżnienie godeł z tarczy, tak aby herb był czytelny nawet z dużej odległości. Obowiązuje ona również w przypadku flag^{9 10}.

Pokrótkie należy powiedzieć też o języku opisywania herbów, zwanym blazonowaniem. Podstawową jego własnością jest opisywanie herbu od strony rycerza trzymającego tarczę, w związku z tym strony w opisie są odwrotne niż te, wynikające z rysunku. Kolejne zasady blazonowania, zaproponowane przez Alfreda Znamierowskiego, opisywanie nakazują rozpocząć od podania barwy pola, następnie zaś – figur. Barwy figur podajemy po określeniu ich nazwy i położenia. Istnieją położenia niektórych godeł,

⁷ P. Dudziński, *Alfabet heraldyczny*, Warszawa 1997, s. 16

⁸ A. Znamierowski, *Insignia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003, s. 29

⁹ P. Dudziński, *Alfabet heraldyczny*, Warszawa 1997, s. 38-42

¹⁰ A. Znamierowski, *Insignia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003, s. 35

uznawane za standardowe i wówczas ich nie określamy. Na przykład dla miecza jest to położenie ostrzem w dół. W przypadku położenia odwrotnego do naturalnego, używa się określenia „na opak”. Miecz ostrzem w górę będzie zatem położony na opak. Istnieje 9 głównych stref, które określają położenie figur w herbie. Są to kolejno – prawy górny róg, środek głowicy, lewy górny róg, na prawo od środka, środek tarczy (położenie standardowe), na lewo od środka, na prawo od ostrza, ostrze (podstawa), na lewo od ostrza. Nazwy tych miejsc nie są ustalone i dopuszcza się inne określenia, jeśli tylko opisują one położenie precyzyjnie¹¹.

Charakterystyka miasta

Rysunek 1: Położenie Kcyni na mapie Polski¹²

Rysunek 2: Położenie Kcyni na mapie województwa¹³

Kcynia to miasto w województwie kujawsko-pomorskim, w powiecie nakielskim, siedziba miejsko-wiejskiej gminy Kcynia. Leży w regionie historyczno-geograficznym zwanym Pałukami i jest uznawana za jedną z jego historycznych stolic. Obecnie stanowi ośrodek rolniczo-usługowy na Pojezierzu Gnieźnieńskim, na pld.-zach. od Bydgoszczy¹⁴.

Rys historyczny Kcyni

Ponieważ, jak się dalej okaże, podstawą symboliki gminy Kcynia będzie symbolika siedziby władz Gminy, ograniczymy się jedynie do podania zarysu historii miasta Kcyni.

Według tradycji, Władysław Herman ufundował tutaj jeden z kościołów pod wezwaniem Św. Idziego, jako dziękczynienie za narodziny Bolesława Krzywoustego. Kcynia powstała prawdopodobnie w XII wieku, jako gród opolny na szlaku handlowym między Wągrowcem a Nakłem, nad rzeką Kcynianką (obecnie Kcynka). Gród znajdował się prawdopodobnie w okolicy dzisiejszej fary. W XIII wieku zespół grodowy przekształcił się w układ – gród z podgrodziem oraz targiem. Gród był siedzibą starosty i ośrodkiem tzw. tenuty kcyńskiej, będącej uposażeniem starostów. W średniowieczu, Kcynia była jednym z ważniejszych grodów na Pałukach.

¹¹ A. Znamierowski, *Herbarz Rodowy*, Warszawa 2004, s. 79-85

¹² Źródło: Wikipedia

¹³ Źródło: Wikipedia

¹⁴ J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998, s. 293-294

Etymologia nazwy miasta jest niejasna. Według Stanisława Rosponda, nazwa ta jest unikatowa, z zagadkową podstawą **Kc** i archaicznym przyrostkiem **–ynia** (jak w Gdynia, Lutynia). Rospond sugeruje, że nazwa może być związana ze staropolskim wyrazem **kca**, czyli **kuca** – drewniana szopa. Nazwa wskazywałaby więc na drewniany gród, względnie osadę. Rospond wspomina także, że nazwę próbowano wywodzić także bezskutecznie od słowa **kścieć**, **kwcieć**, czyli **kwitnąć**. Z kolei miejscowe legendy wiążą powstanie nazwy z wyłowieniem kotwicy, którą znaleziono rzekomo w wodach Kcynki, albo na pobliskich moczarach. Nazwa miasta była wielokrotnie przekształcana.

Jeszcze przed uzyskaniem praw miejskich, Kcynia była ważnym ośrodkiem politycznym. 30 października 1223 Władysław Laskonogi zawarł w Kcyni układ z Władysławem Odonicem, na mocy którego ten drugi otrzymał część ziemi nakielskiej oraz Nakło i Ujście. W 1253 w Kcyni Przemysław I i Bolesław Pobożny zawarli układ z księciem pomorskim, Świętopełkiem, na mocy którego opanowany przez Pomorzan zamek w Nakle, zwrócono Wielkopolanom. Jeden z sygnatariuszy tego układu, Bolesław Pobożny, podniósł 29 czerwca 1262 Kcynię do rangi miasta, nadając przywilej lokacyjny na prawie niemieckim. Zachowały się imiona zasadźców nowego miasta – Ryner i Jan (błędnie zaliczani przez starsze opracowania w poczet rycerstwa). Kcynia była trzecim po Gnieźnie i Poznaniu miastem lokowanym w Wielkopolsce.

Rysunek 3: Portret Bolesława Pobożnego (XX wiek)¹⁵

Z okresu bezpośrednio po lokacji nie zachowały się żadne wzmianki historyczne o Kcyni. Wiadomo, że w 1350 działało tutaj bractwo kurkowe, zaś w 1441 roku nawiedził miasto pożar, po którym Kcynia uzyskała potwierdzenie praw miejskich. W latach 1440-1515 posiadaczami miasta była rodzina Słupskich – boczna gałąź rodu Pałuków, która z czasem przyjęła nazwisko Kcyński. W XV wieku, Kcynia zaliczała się do najmniejszych miast Wielkopolski, o czym świadczy liczba 6 zbrojnych, jaką Kcynia wysłała na wojnę w 1462, podczas gdy np. Poznań wysłał 60 zbrojnych, Kalisz – 30, Września – 15, Wronki – 10.

¹⁵ Fot. info.kalisz.pl, mal. S. Andrzejewski

W roku 1514 zmarł ostatni starosta kcyński z rodu Słupskich – Wojciech Słupski vel Kcyński. Zgodę na wykup tenuty kcyńskiej z rąk wdowy i krewnych uzyskał Łukasz Górka herbu Łódzia – jeden z największych ówczesnych magnatów. Ostatecznie jednak wykupu dokonał Andrzej Jaktorowski herbu Poraj, z Jaktorowa w powiecie kcyńskim. Już w 1538 tenuta została jednak wykupiona przez Piotra Opalińskiego, zmarłego w 1551. W latach 1559-63, posiadaczem tenuty był Andrzej Opaliński, zaś następnie, aż do połowy XVII wieku – Czarnkowscy. Miasto było trawione przez liczne pożary, m.in. w 1504, 1531 i 1552, po czym kolejni monarchowie zwalniali je z podatków, aby umożliwić odbudowę. Kilukrotnie potwierdzano przywileje miejskie Kcyni – w 1565, 1576 (data niepewna) i 1591. Wiek XVI jest zatem w zasadzie okresem względnego rozwoju miasta. Licznie osiedlali się tutaj Żydzi i Szkoci. Działały cechy szewców i garncarzy, które miały swoje własne ulice. Istniał zamek kcyński.

Wiek kolejny to okres regresu, wywołanego m.in. licznymi wojnami. Prawdopodobnie pożar w latach 30 XVII wieku wywołały sprzymierzone z Polską wojska cesarskie, sprowadzone do walki ze Szwedami. Prawdopodobnie w 1655 Kcynię zajęli Szwedzi. W roku 1659, król Jan Kazimierz ponownie zwolnił Kcynię z podatków, aby wspomóc odbudowę. W roku 1674 w Kcyni mieszkało 202 ludzi.

Proces odbudowy zniweczyła wielka wojna północna, która obok szwedzkiej okupacji przyniosła także przetaczające się przez okolicę wojny stronnictw. Do tego szalało morowe powietrze. W 1768 roku, Kcynia weszła w skład nowo utworzonego województwa gnieźnieńskiego. 29 stycznia 1770, konfederaci barscy stoczyli pod Kcynią bitwę z wojskami rosyjskimi. Niestety walka o utrzymanie niepodległości nie przyniosła rezultatu i w 1773, Kcynia znalazła się pod władzą pruską. W roku 1788, miasto nawiedził kolejny wielki pożar. Prusacy znieśli w 1793 roku powiat kcyński. Podczas powstania kościuszkowskiego w 1794, Kcynia na krótko znalazła się w polskich rękach.

W listopadzie 1806, Kcynię opanowały wojska francuskie, zaś rok później uformowano Księstwo Warszawskie. Kcynia weszła w skład departamentu bydgoskiego. Region pozostawał pod polską administracją do 1813, kiedy to zajęły go wojska rosyjskie ścigające niedobitki armii Napoleona uchodzącej spod Moskwy. Od 1815 Kcynia znalazła się ponownie pod pruskim zaborem, w rejencji bydgoskiej, w powiecie wyrzyskim, zaś od 1818 – szubińskim. Władze pruskie rozpoczęły kolonizację niemiecką. Nazwa miasta została zmieniona na Exin. Wraz z Niemcami osiedlali się w regionie liczni Żydzi, którzy w 1816 mieli już własną synagogę, zaś w 1846 stanowili połowę mieszkańców. Żydzi aktywnie popierali pruską władzę, przez co wielokrotnie wchodzili w konflikt z ludnością polską. Mieszkańcy regionu licznie zasilali pułki polskie w czasie powstania w 1831, w czasie Wiosny Ludów w 1848 i w czasie powstania w 1863.

W czasie I wojny światowej, kcyńscy poborowi musieli walczyć w armii niemieckiej. W pierwszych dniach powstania wielkopolskiego, działania powstańców ogarnęły także Pałuki. Pod koniec 1918 w Kcyni zawiązała się Rada Robotniczo-Żołnierska. Na kcyńskim magistracie zawisły czerwone sztandary. Radę szybko rozbroili oddziały regularnego wojska niemieckiego. Kcynię ostatecznie zdobyły oddziały powstańców wielkopolskich w noc sylwestrową 1918/19.

W II Rzeczypospolitej Kcynia trafiła do powiatu szubińskiego i województwa poznańskiego. Była największym miastem powiatu. W 1938 trafiła do województwa pomorskiego. Nastąpił rozwój miasta przerwany wybuchem II wojny światowej. 6 września 1939 miasto zostało zajęte bez walki przez Wehrmacht, witany owacyjnie przez miejscową mniejszość niemiecką. Kcynia została włączona do III Rzeszy wraz z tzw. Krajem Warty. Kcynia

była miastem obwodowym w rejencji inowrocławskiej (Regierungsbezirk Hohensalza) i powiatu szubińskiego (Landkreis Alt Burgund). W roku 1941 wydzielono Kcynię z obwodu. W wyniku okupacji zginęło 35 mieszkańców Kcyni, zniszczono i obrabowano część domów. Inteligencję i urzędników polskich wywieziono do obozów. Wojska radzieckie wyzwoliły miasto 22 stycznia 1945 r.

Po wojnie miasto odbudowano i zorganizowano socjalistyczne władze. Kcynia znalazła się w województwie bydgoskim. Miasto początkowo pełniło tylko funkcje rolniczo-handlowe, z czasem zlokalizowano tu zakłady przemysłowe z cegielnią. Większość niemieckich i zgermanizowanych mieszkańców deportowano. Miastem administrowała Miejska Rada Narodowa z prezydium na czele oraz Zarząd Miejski z burmistrzem. Począwszy od 1957 nastąpił rozwój miasta. Powstały nowe budynki mieszkalne, zbudowano wylęgarnię, naprawiono chodniki. Od 1954 roku w mieście działała także Gromadzka Rada Narodowa. Kolejna reforma administracyjna z 1973 powołała Miejsko-Gminną Radę Narodową, zniósła powiaty i wprowadziła podział na 49 województw. Kcynia znalazła się w województwie bydgoskim. Kolejna reforma administracyjna z 1998 roku powołała powiat nakielski i województwo kujawsko-pomorskie, w których znalazła się Kcynia¹⁶.

---

¹⁶ Cała sekcja historyczna za: red. W. Jastrzębski, *Dzieje Kcyni i okolic*, Kcynia 1993, J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998, s. 293-294

Kalendarium ważniejszych wydarzeń w historii Kcyni

- 1262 – lokacja Kcyni,
- 1350 – pierwsza wzmianka o miejscowym bractwie kurkowym,
- 1440 – Kcynia w dobrach Słupskich-Kcyńskich herbu Pałuka,
- 1441 – wielki pożar miasta, potwierdzenie praw miejskich,
- 1462 – Kcynia wysyła 6 zbrojnych na wojnę z Krzyżakami,
- 1504 – pożar miasta,
- 1514 – Łukasz Górka tenutariuszem kcyńskim,
- 1531 – pożar miasta,
- 1538 – Piotr Opaliński tenutariuszem kcyńskim,
- 1552 – pożar miasta,
- 1559 – Andrzej Opaliński tenutariuszem kcyńskim,
- 1563 – Czarnkowscy tenutariuszami kcyńskimi,
- 1565 – potwierdzenie przywilejów miejskich,
- 1576 – potwierdzenie przywilejów miejskich (data niepewna),
- 1591 – potwierdzenie przywilejów miejskich,
- 1633 – pożar wywołany przez wojska habsburskie,
- 1655 – okupacja szwedzka,
- 1659 – ulga od podatków, na odbudowę miasta,
- 1768 – Kcynia w województwie gnieźnieńskim,
- 1770 – bitwa konfederatów barskich z Rosjanami pod Kcynią,
- 1773 – Kcynia w zaborze pruskim,
- 1788 – pożar miasta,
- 1793 – zniesienie powiatu kcyńskiego,
- 1807 – Kcynia w Księstwie Warszawskim,
- 1815 – Kcynia pod pruskim zaborem, w rejencji bydgoskiej, w powiecie wyrzyskim,
- 1816 – synagoga w Kcyni,
- 1818 – Kcynia w powiecie szubińskim,
- 1919 – Kcynia w województwie poznańskim niepodległej Polski,
- 1938 – Kcynia w województwie pomorskim,
- 1939 – Kcynia miastem obwodowym w rejencji inowrocławskiej i powiecie szubińskim w Kraju Warty,
- 1941 – wydzielenie Kcyni z obwodu,
- 1945 – wyzwolenie przez wojska radzieckie,
- 1950 – Kcynia w województwie bydgoskim, powiecie szubińskim,
- 1962 – 700 lecie miasta,
- 1998 – Kcynia w województwie kujawsko-pomorskim, w powiecie nakielskim,
- 2012 – 750 lecie miasta.

Tradycje heraldyczne i sfragistyczne Kcyni

Kcynia została założona jako osada książęca, a następnie królewska, którą dzierżawili kolejni starości. Mimo licznych wahań liczby ludności, które sprowadzały ją do rangi najmniejszych miast Wielkopolski, zawsze była znaczącym regionalnym ośrodkiem politycznym. Nie dziwi więc fakt, że Kcynia pieczętowała się znakiem Orła Białego.

Kcynia została lokowana w 1262 roku, ale pierwszy zabytek sfragistyczny jest przynajmniej jeden albo nawet dwa wieki¹⁷ młodszy. Pieczęć ta znana jest w wersji opłatkowej, istnieje także jej odcisk w laku luzem (bardzo zniszczony) oraz odrys autorstwa Wiktora Wittyga. Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, przyłożona była na dokumencie z 1576 roku. W polu pieczęci tarcza wycięta w dwa półkola u góry, w której orzeł, chyba bez korony. Szyja lekko wygięta, wydatne uda, lotki w skrzydłach w dół i lekki ukos, dłuższe u dołu i coraz krótsze ku górze. Legenda praktycznie niewidoczna, widać jedynie *CINEN* (zapewne *SIGILLUM KCINENSIS*)¹⁸. Zwraca uwagę fakt, że legenda jest w odbiciu lustrzanym przy jednoczesnym zwrocie głowy orła w prawo. Należałoby się więc zastanowić, czy na właściwym herbie, głowa nie powinna być zwrócona w lewo.

Fot 1: Odcisk pieczęci opłatkowej Kcyni, z dokumentu z 1576 r.¹⁹

Fot 2: Odrys tej samej pieczęci, autorstwa W. Wittyga²⁰

Fot 3: Pieczęć opłatkowa Kcyni, znana z powyższego odcisku²¹

¹⁷ Zależnie od datacji, kształt tarczy na pieczęci wskazuje raczej na XV wiek

¹⁸ M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000, s. 350

¹⁹ Fot. Muzeum Narodowe w Krakowie

²⁰ W. Wityga, *Pieczęcie miast dawnej Polski*, Kraków-Warszawa 1905, s. 110

²¹ Fot. Muzeum Narodowe w Krakowie

Kolejna pieczęć przyłożona jest na dokumencie z 1636 roku, prawdopodobnie wykonano ją w XVII wieku. Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm. W polu pieczęci, bez tarczy, orzeł wyraźnie zwrócony w lewo. Nadal ciężko odróżnić ewentualną koronę. Orzeł jest z wyraźną wydatną piersią i rozbudowanym ogonem. Skrzydła rozwinięte w wachlarz. Legenda otokowa głosi *SIGILLUM OPPIDI KCINENSIS*²².

Fot 4: Odcisk pieczęci Kcyni z 1636 roku²³

Zachowała się jeszcze jedna pieczęć Kcyni, datowana na 1709 rok. Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm. W polu pieczęci barokowy orzeł w koronie, tym razem zwrócony w prawo. Legenda otokowa, oddzielona linią perełkową, głosi *SIGILLUM PROCONSULARE OPPIDI KCINA A(NNO) 1709*²⁴.

Fot 5: Odcisk w laku pieczęci Kcyni z 1709 roku²⁵

W czasach zaborów, zanim na miejskie pieczęcie zostały wprowadzone symbole państwowe, Kcynia używała jednej pieczęci z tradycyjnym godłem – Orłem Białym oraz z niemiecką legendą otokową *STADTVERORDNETEN VERSAMMLUNG IN KCYNIA*²⁶. Orzeł znajdował się w tarczy, nad którą wypisany rok 1262. Herb z tej XIX-wiecznej pieczęci przytoczył m.in. Vossberg w swoim herbarzu, jako herb Kcyni. Publikacja Vossberga jest o tyle ważna, że bodaj jako pierwsza podaje barwy herbu – srebrny orzeł ukoronowany złotą koroną.

²² M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000, s. 350

²³ Fot. Archiwum Państwowe w Poznaniu

²⁴ M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000, s. 350

²⁵ Fot. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

²⁶ M. Gumowski, *Pieczęcie i herby miast wielkopolskich*, Poznań 1932, s. 112-113

Fot 6: Herb Kcyni w/g Vossberga, za XIX-wieczną pieczęcią²⁷

Następna znana pieczęć miejska Kcyni, pochodząca z końca XIX wieku, o legendzie *MAGISTRAT UND POLIZEIVERWALTUNG IN EXIN*, wprowadza już pruskie symbole państwowe. Herb Kcyni nie został jednak zapomniany. Przytacza go np. O. Hupp. Mimo średniowiecznej proveniencji miasta, Hupp proponuje dla kcyńskiego orła stylistykę bliższą XVII-wiecznej pieczęci. Barwę złotą ma już nie tylko korona, ale także oręż orła.

Fot 7: Herb Kcyni według O. Huppa²⁸

Także O. Hupp odpowiadał za rysunki na znaczkach reklamowych dołączanych do opakowań Kawy Hag. Znaczek poświęcony Kcyni zawiera herb w typowej dla Huppa stylistyce, z tą różnicą, że orzeł narysowany jest w manierze średniowiecznej, a więc bliższy wizerunkowi z najstarszej pieczęci.

Fot 8: Herb Kcyni z albumu Kawy Hag²⁹

Interesującym źródłem do XX-wiecznej heraldyki niemieckiej są banknoty zastępcze i tym podobne środki płatnicze, emitowane w czasie I wojny światowej w wielu miastach

²⁷ F.A. Vossberg, *Wappenbuch der städte des grossherzogthums posen*, Berlin 1866, s. 8, tabl. III

²⁸ O. Hupp, *Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Frankfurt am Main 1898, s. 127

²⁹ O. Hupp, *Die Ortswappen des Königreichs Preussen. 4. Heft: Provinz Posen*, wyd. Kaffee Hag, Bremen, 1915

zarówno właściwych Niemiec jak i na ziemiach zaboru pruskiego. Na kuponach uprawniających do wypłacenia z miejskiej kasy różnych nominałów, wydawanych m.in. w latach 1914, 1916, 1917 można dostrzec odciski w tuszu pieczęci z legendą *MAGISTRAT DER STADT EXIN* i z kompozycją znaną m.in. z Vossberga w polu pieczęci. Jest to zatem niezwykle przykładowa pieczęć miejskiej Kcyni, gdzie przy niemieckiej legendzie mamy polski herb w polu tarczy.

Fot 9: Różne przykłady kuponów i bonów miejskich Kcyni z lat I wojny światowej, z widocznymi odciskami pieczęci miejskiej z legendą niemiecką oraz polskim godłem³⁰

Co ciekawe, z tego samego okresu, na tego samego rodzaju kuponach, można zauważyć odciski pieczęci miejskich z legendą identyczną, za to z pruskim orłem. Prawdopodobnie, pojawienie się polskiego herbu, związane jest ze stopniowym upadkiem i rozluźnieniem władzy niemieckiej. „Pruskie” pieczęcie bowiem przyłożone są na kuponach z samego początku wojny, zaś „polskie” – z fazy środkowej i schyłkowej. Ani jedna, ani druga pieczęć nie są wymieniane w literaturze.

³⁰ Zbiory fotografii numizmatycznych portali aukcyjnych

Fot 10: Różne przykłady kuponów i bonów miejskich Kcyni z lat I wojny światowej, z widocznymi odciskami pieczęci miejskiej z legendą niemiecką oraz pruskim godłem³¹

W Kcyni, w ostatnich latach I wojny, w obiegu były także banknoty zastępcze, tzw. *notgeldy*. Nominaty to m.in. 10, 25 i 50 pfenigów oraz 1, 2 i 5 marek. Banknoty te na odwrotnej stronie miały widoczek miasta oraz herb według kompozycji Vossberga.

Fot 11: Pięciomarkowy notgeld Kcyni³²

³¹ Zbiory fotografii numizmatycznych portali aukcyjnych

Po I wojnie światowej kwestią herbu Kcyni zajął się jeden z wybitniejszych polskich heraldyków, Marian Gumowski. Zgodnie z jego ustaleniami z okresu międzywojennego, herb Kcyni miał przedstawiać orła białego ze złotą koroną w czerwonym polu.

Fot 12: Herb Kcyni według Gumowskiego, rok 1932³³

Interesującą pozycją bibliograficzną odnotowującą herb Kcyni jest wydany w 1938 niemiecki album *Ausslanddeutsche Stadten und Ihre Wappen*. Pozycja ta, o mocnym wydźwięku propagandowym, przytacza herby wszystkich miast, które przed I wojną światową należały do Niemiec, zaś w dwudziestoleciu międzywojennym znalazły się w krajach ościennych. Album kompletowało się podobnie jak album Kawy Hag, wklejając znaczki z herbami.

Fot 13: Herb Kcyni według *Ausslanddeutsche Stadten und Ihre Wappen*, rok 1938³⁴

Po II wojnie światowej pamiętano o dawnym herbie Kcyni. Nadal aktywny Marian Gumowski przytoczył herb Kcyni w swojej publikacji *Herby miast polskich* z 1960 roku. Stylizacja jego rekonstrukcji nawiązuje do rysunku międzywojennego, chociaż pojawiło się więcej szczegółów upierzenia oraz przepaska koniczynowa.

³² Zbiory fotografii numizmatycznych portali aukcyjnych

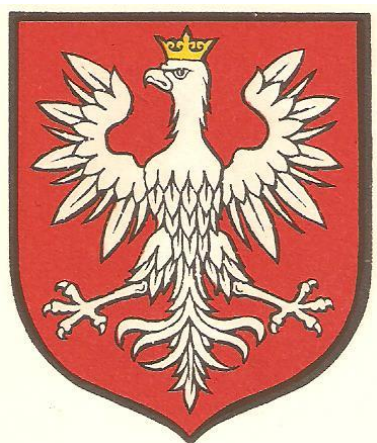
³³ M. Gumowski, *Pieczęcie i herby miast wielkopolskich*, Poznań 1932, s. 112-113

³⁴ W. Spohr, *Ausslanddeutsche Stadten und Ihre Wappen*, Berlin 1938

Fot 14: Herb Kcyni według Mariana Gumowskiego, rok 1960³⁵

Zupełnie inną stylizację herbu miasta zaproponował autor ilustracji dla monumentalnych *Miast polskich w tysiącleciu*, Marian Haisig. Jego orzeł nawiązuje jakby do pieczęci z 1636 i 1709. Skrzydła rozłożone są w pełen wachlarz, opierzenie ud stosunkowo krótkie, łapy szeroko rozłożone, rozbudowany ogon. W zasadzie kopią tego wizerunku jest herb zamieszczony w *Herbarzu miast polskich* autorstwa Plewako i Wanaga. Jedyna różnica jest w kształcie tarczy.

Fot 15: Herb Kcyni według Mariana Haisiga³⁶

Fot 16: Herb Kcyni według Plewako i Wanaga³⁷

W latach 90 XX wieku nastąpił gwałtowny i niekontrolowany renesans zainteresowania heraldyką samorządową. Było to po części zapewne spowodowane zmianami w ustawodawstwie, które umożliwiło miastom i gminom przyjmowanie herbów. Niestety często dochodziło wówczas do sytuacji, gdy wizerunki herbów tworzone bez dogłębnego badania historycznego, zaś procedurę powierzano osobom nieobeznany z sztuką heraldyczną. Kcynia nie była tutaj wyjątkiem. Na potrzeby symboliki miejskiej opracowano herb odwołujący się do rekonstrukcji Vossberga, nie sięgając do źródeł starszych. W części oficjalnych źródeł, takich jak np. BIP miasta i gminy, herb był wręcz identyczny z tym znanym z XX-wiecznych kuponów i notgeldów – z „nagłówkiem” zawierającym datę lokacji włącznie. Herb w takiej wersji (minus „nagłówek”) pojawił się w *Leksykonie miast polskich* z 1998.

³⁵ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 195

³⁶ Praca zbiorowa, *Miasta polskie w tysiącleciu*, Warszawa 1965, tom I, tabl. XII

³⁷ A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 79

Fot 17: Herb Kcyni używany w latach 90, wyraźnie skopiowany z Vossberga³⁸

Fot 18: Herb Kcyni według *Leksykonu miast polskich*³⁹

U progu XXI wieku, mając świadomość uchybień w używanej symbolice, władze miasta postanowiły opracować nowy wzór herbu, a także flagę. Zadanie postanowiono wykonać własnymi siłami i środkami. Niestety, również w tym wypadku, opracowany wzór nie sięgał głębiej w tradycję heraldyczną Kcyni, a jedynie był próbą przetworzenia już używanego wizerunku na styl przypominający styl Haisiga. Mimo to, herb ten uzyskał pozytywną opinię tzw. Punktu Konsultacyjnego przy MSWiA dnia 15 lutego 2000. Odmienne na ten temat wypowiedziała się nowo powołana Komisja Heraldyczna. W opinii z 20 czerwca 2000 zwrócono uwagę, że proponowany orzeł ma górną linię skrzydeł wyciętą w sposób irracjonalny i obcy dla polskiej tradycji historycznej. Wytknięto również, że wizerunek jest kompilacją elementów różnych orłów autorstwa Mariana Haisiga. Błędna zdaniem Komisji była także zróżnicowana grubość linii konturowej tarczy⁴⁰. Mimo tego, w związku z niejasną wykładnią niektórych przepisów dotyczących Komisji Heraldycznej, wizerunek herbu Kcyni przyjęto w 2001 roku, a następnie powielano w kolejnych statutach, ostatnio w roku 2008⁴¹. Komisja Heraldyczna podtrzymuje swoją opinię w sprawie herbu, czego wyrazem była negatywna opinia w sprawie projektów łańcuchów władzy, powodowana głównie użyciem błędnego wzoru herbu⁴².

Rysunek 4: Aktualnie używany herb Gminy Kcynia⁴³

³⁸ Archiwalny BIP miasta i gminy, Wikipedia

³⁹ J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998, s. 704

⁴⁰ *Uchwała nr 130-240/O/2000 Komisji Heraldycznej z dnia 20 czerwca 2000 r.*

⁴¹ *Uchwała nr XIX/205/2008 Rady Miejskiej w Kcyni z dnia 28 marca 2008 r. (w sprawie Statutu)*

⁴² *Uchwała nr 50-240/O/2012 Komisji Heraldycznej z dnia 23 marca 2012 r.*

⁴³ *Uchwała nr XXII/235/2001 Rady Miejskiej w Kcyni z dnia 23 lutego 2001 r.*

Obecnie, władze miejskie Kcyni postanowiły ostatecznie uporządkować sprawę herbu Gminy Kcynia oraz innych jego symboli.

Herb Gminy Kcynia

Oczywistym jest, że herbem Gminy Kcynia powinna być tarcza czerwona ze srebrnym orłem. Więcej trudności sprawia dopracowanie szczegółów rysunku. Materiał sfragistyczny nie pozwala w sposób jasny stwierdzić, czy orzeł w herbie powinien być ukoronowany. Fakt lokowania miasta w czasach książęcych sugerowałby wręcz, że rysunek nie powinien zawierać korony. Trudno jednak zignorować rekonstrukcje herbu miasta, które począwszy od XIX wieku aż do współczesności dawały kcyńskiemu orłowi koronę. Dlatego też proponujemy, aby orzeł w herbie Gminy Kcynia był ukoronowany. Drugą istotną kwestią jest kierunek, w jakim powinien patrzeć herbowy ptak. Jak już wspominaliśmy wcześniej, naszym zdaniem na dwóch z trzech historycznych pieczęci, orzeł patrzy w stronę lewą. Jednakże standardową, domyślną stroną w jaką winny patrzeć herbowe zwierzęta jest prawa strona tarczy. Dlatego też proponujemy, aby orzeł kcyński patrzył w prawo. Kolejna kwestia do rozstrzygnięcia dotyczy barw oręża orła. Najstarsze rekonstrukcje barwne dają orła jednolicie srebrnego. Złoty orzeł zaproponował Gumowski w 1960 roku, oraz projektanci herbów Gminy Kcynia z lat 90 i 2000. Idąc konsekwentnie za głosem Gumowskiego, oraz preferencjami władz miasta, proponujemy złoty orzeł kcyńskiego orła.

Ostatnią, najważniejszą kwestią, dotyczy stylizacji orła. Wiosną 2013 roku zaproponowaliśmy stylizację, którą próbowaliśmy wywieść z mało czytelnego rysunku orła na najstarszej znanej pieczęci Kcyni. Niestety, w rezultacie uzyskaliśmy rysunek, który w listopadzie 2013 negatywnie zaopiniowała Komisja Heraldyczna przy MAiC, wskazując, że proponowany orzeł jest „eklektyczny”, tzn. łączy elementy stylów plastycznego kształtowania orła z różnych epok. W związku z tym postanowiliśmy odejść od prób interpretowania najstarszej pieczęci Kcyni i stworzyć własny rysunek, uwzględniający stylistykę jednej konkretnej epoki. Wykorzystanie pieczęci i innych historycznych przedstawień herbu Kcyni ograniczamy zatem wyłącznie do ich treści merytorycznej, tj., że godłem kcyńskiego herbu powinien być srebrny orzeł w koronie. Po dwóch konsultacjach z Komisją Heraldyczną przy MAiC doszliśmy do konsensusu, w ramach którego została przyjęta stylizacja nawiązująca do przedstawień autorstwa Ottona Huppa, korzystnych kompozycyjnie i artystycznie.

Fot 19: Herb Kcyni według O. Huppa⁴⁴

⁴⁴ O. Hupp, *Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Frankfurt am Main 1898, s. 127

Komisja zasugerowała jednakże uproszczenia w rysunku, w szczególności licznych piór na głowie i ogonie oraz usunięcie cieniowania. Zmodyfikowana została także górna linia skrzydeł oraz linie piór na skrzydłach. Ogon został uproszczony do 7 piór. Komisja udzieliła następnie wskazówek odnośnie szczegółów tak powstałego rysunku, które także zostały uwzględnione.

Reasumując, proponujemy, aby oficjalny opis herbu Gminy Kcynia brzmiał następująco:

W polu czerwonym orzeł srebrny z orężem złotym, w takiejż koronie. Całość na tarczy hiszpańskiej.

Flaga Gminy Kcynia

Kcynia czyniła już wcześniej starania o przyjęcie flagi. Flaga przesłana do opiniowania w Komisji Heraldycznej miała być prostą flagą heraldyczną. Niestety została odrzucona. Oprócz zakwestionowanego rysunku orła, wątpliwości wzbudził sam układ flagi, ponieważ jednobarwna, czerwona flaga ze srebrnym orłem za bardzo przypominałaby dawne polskie, państwowe chorągwie wojskowe⁴⁵. Mimo tego, w związku z niejasną wykładnią niektórych przepisów dotyczących Komisji Heraldycznej, wizerunek flagi Gminy Kcynia przyjęto w 2001 roku, a następnie powielano w kolejnych statutach, ostatnio w roku 2008⁴⁶.

Rysunek 5: Aktualnie używana flaga Gminy Kcynia⁴⁷

Po konsultacjach z Komisją Heraldyczną oraz władzami miasta, proponujemy, aby flaga Gminy Kcynia przedstawiała *płat biały o proporcji 5:8 (wysokość do szerokości), z wąskimi pasami czerwonymi wysokości 1/10 wysokości płata u dołu i u góry, oraz z herbem miasta wysokości 7/10 płata w części centralnej płata białego.*

Pieczęć Gminy Kcynia

Pieczęcie zaprojektowano w trzech wariantach: pieczęć ogólna, pieczęć Rady Miejskiej w Kcyni i pieczęć Burmistrza Kcyni. We wszystkich przypadkach pieczęcie są okrągłe, o średnicy 36 mm, z herbem Gminy w części centralnej oraz majuskułową legendą otokową w postaci odpowiednio: +GMINA KCYNIA, +RADA MIEJSKA W KCYNI, +BURMISTRZ KCYNI. Przerywnik +, rozpoczynający legendę, ma postać krzyżyka. Taki układ legendy i przerywnika pojawiał się często na pieczęciach staropolskich.

⁴⁵ Uchwała nr 130-240/O/2000 Komisji Heraldycznej z dnia 20 czerwca 2000 r.

⁴⁶ Uchwała nr XIX/205/2008 Rady Miejskiej w Kcyni z dnia 28 marca 2008 r. (w sprawie Statutu)

⁴⁷ Uchwała nr XXII/235/2001 Rady Miejskiej w Kcyni z dnia 23 lutego 2001 r.

Łańcuchy Burmistrza i Przewodniczącego Rady Miejskiej w Kcyni

Kcynia czyniła już wcześniej starania ustanowienia własnych łańcuchów władzy. Projekty stworzone przez artystę plastyka Michała Kusiorskiego przewidywały 22 ozdobne ogniwa i 2 ogniwa symboliczne ze znakiem kotwicy, nawiązujące do legendarnego pochodzenia nazwy miasta. Do łańcuchów przywieszony miał być herb miasta, opleciony ozdobnym akantem. Ogniwa wysokości 46 mm, średnica zewnętrzna łańcuchów – 380 mm, wewnętrzna – 275 mm. Łańcuchy miały być zróżnicowane poprzez wygrawerowanie na rewersie herbu tytułów i nazwisk Burmistrza oraz Przewodniczącego Rady Miejskiej⁴⁸. Projekty zostały odrzucone przez Komisję Heraldyczną. Głównym powodem było użycie negatywnie zaopiniowanego herbu, a także błędny sposób zróżnicowania łańcucha dla burmistrza oraz dla przewodniczącego rady miasta⁴⁹. Ponieważ Komisja nie wniosła zastrzeżeń do wzorów łańcuchów, proponujemy przyjęcie niezmienionych wzorów a jedynie umieszczenie poprawnego herbu oraz zróżnicowanie łańcuchów kolorami zamiast grawerunku – metal w barwie srebrnej dla Przewodniczącego Rady Miejskiej, zaś w barwie złotej dla Burmistrza.

---

⁴⁸ Uchwała Nr XVIII/156/2012 Rady Miejskiej w Kcyni z dnia 26 stycznia 2012 wraz z załącznikami

⁴⁹ Uchwała nr 50-240/O/2012 Komisji Heraldycznej z dnia 23 marca 2012